

Kutatási beszámoló

A magyar neveléstudomány fejlődésének főbb irányzatai a 20. század második felében című OTKA kutatásról

A kutatás közvetlen előzménye az 2003-ban lezáruló OTKA kutatás (Témavezető: Németh András), amely elsősorban a magyar egyetemi neveléstudomány, akadémiai tudománnyá válásának folyamatait tárta fel a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Az erre épülő új kutatás kezdeti szakaszában a hagyományos polgári pedagógia és a kommunista hatalomátvétel nyomán megjelenő új paradigma közötti átmeneti időszak feltárására vállalkozik. Ehhez kapcsolódóan kerülnek publikálásra az új kutatási projekt első eredményei, amelyek egyben jelen kutatás első szakaszának megalapozását is jelentik (Németh András: A magyar neveléstudomány tudománytörténete. Gondolat Kiadó, Budapest, 2005.)

I. A kutatás főbb szakaszai és azok eredményei:

1. A kutatás ezt követő fő szakaszának vizsgálódásai elsősorban arra irányultak, hogy miként változik meg a tudományos reflexió iránya, miként történik meg az 1940-es évek végén a hagyományos akadémiai-egyetemi elit felszámolása, a totális hatalomátvétel részeként a magyar tudományosság és felsőoktatás „szovjetizálása”, a szovjet pedagógia ideológiai elemeinek átvétele, az akadémia, az egyetemi tudományok, és a felsőoktatás egészének átszervezése, a hagyományos akadémia elitet felváltó tudományos életet is uraló „nómenklatúra” kialakulása.

Ennek a kutatási szakaszhoz kapcsolódik az a feltáró munka, amely az 1948-1956 közötti időszak szocialista neveléstudományának könyvtári és dokumentum anyagait gyűjtötte össze egy intézeti gyűjtemény keretében az ELTE PPK-n (mintegy 300 dokumentum és szakkönyv). Megtörtént továbbá a témával kapcsolatos hazai szakirodalom, jelentősebb hazai kutatási eredmények, valamint a korszak szocialista nevelésügyével kapcsolatos jelentős külföldi kutatások (elsősorban német) és azokhoz kapcsolódó szakirodalmi források feltárása is.

Ennek részeként Pukánszky Béla A tudományos egyetemi nómenklatúra kialakulását, valamint az MTA Pedagógiai Bizottságának a magyar a magyar neveléstudomány irányításában betöltött szerepét vizsgálja az 1950-1956 között. Németh András kutatásainak középpontjában a magyar egyetemi pedagógia diszciplínatartalmainak az ötvenes évek elején bekövetkező változásai állnak. Ehhez a kutatási szakaszhoz kapcsolódnak Mikonya György részkutatásai, amelyek elsősorban az 1950-es évek „iskolakisérleteire”, továbbá az 1956-os forradalom és a magyar nevelésügy kapcsolatára irányultak.

A fenti részkutatásoknak nyomán a neveléstudomány terén bekövetkező paradigmatis változások az alábbiakban összegezhetők:

A) A kommunista ideológia hegemóniája nyomán az egyetemi pedagógia (miként a többi akadémiai tudomány is) mind inkább elveszítette a század első harmadában kialakuló intra- illetve interdiszciplináris jellegét.

B) Az egyetemeken felszámolják a hagyományos pedagógiai tanszékeket, azok professzorait elbocsátják, internálják, illetve nyugdíjazzák:

A bekövetkező elitváltást követően a pedagógia tudományos élete terén is a nómenklatúra rendszer logikája válik egyeduralgoddóvá. Míg a hagyományos tudományos elit karrierjében

jelentős szerepe volt a szakmai tudásból és teljesítményből származó presztízsszemponthoz, addig a nómenklatúra elit tagjai, a párt által „kvázi-tudóssá” kinevezett ún. jó káderek lettek. Azoknak a különböző szakmai és végrehajtó testületekben való részvétele formális, velük szemben alapvető elvárás volt a kinevező párttestület akaratának kritikai nélküli elfogadása, végrehajtása, illetve végrehajtása.

C) A különböző önálló pedagógiai szakmai-tudományos szervezetek és folyóiratok megszűntek, illetve államosításra kerültek. Az így kialakuló, a pártállam „transzmissziós tengelyeként” működő centralizált és egységes szervezetek irányítását kizárólag a nómenklatúra tagjai végezték.

D) Az ötvenes évek elejére egyeduralmukodóvá váló, kritikátlan módon szovjet mintákat utánzó kommunista pedagógia térhódításával párhuzamosan minden korábbi tudományos irányzat és kutatás megszűnt, a szakmaiságot és a szakmai autonómiát felváltotta a hitelveken alapuló ideologikus viszonyulás, a hatalomhoz kapcsolódó lojalitás és a mindenfajta külső és belső kontroll mechanizmus nélkül regnáló despotikus hatalom kritikai nélküli kiszolgálása.

E) A korábbi – szakkönyvekben, kézikönyvekben tankönyvekben valamint szakmai folyóiratokban megjelenő – valódi neveléstudományos eredményeket tartalmazó publikációk helyére a szovjet pedagógia és pszichológia standardmunkái lépnek.

F) Megszűnnek a tudományos utánpótlás nevelésének hagyományos egyetemi tudományos műhelyei, továbbá a tudományos karrier korábbi egyetemi intézményesült formái, az egyetemek elveszítik az egyetemi magántanári habilitációs eljárások valamint a doktori címek kiadásával kapcsolatos korábbi jogosítványukat. Az szovjet mintára kialakított új akadémiai címeket (tudományok kandidátusa) az újjászervezett MTA mellett működő tudományos minősítő bizottság keretében lefolytatott eljárások során adják ki.

2. A kutatás ezt követő részének középpontjában egy az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola hallgatóinak bevonásával készített nemzetközi kitekintés állt, amely széleskörű külföldi szakirodalomra alapozva a neveléstudomány fejlődésének az 1980-as évektől bekövetkező, a hazai tudományfejlődést is befolyásoló nemzetközi folyamatait tekintette át. Ennek főbb kutatási egységei:

A) Régi és új megközelítések a reformpedagógia-történet területén

B) Posztmodern hatások a neveléstudományi kutatásokban

A kutatási részterület eredményeit egy 2007-ben megjelenő tanulmánykötet összegzi: Biró Zs.H. –Pap K.T. (szerk.): Posztmodern kihívások a pedagógiatörténet-írásban. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007.

3. A kutatás ezt követő, az eredetileg tervezett vizsgálódások időkereteit meghaladó részének középpontjában Németh András irányításával folyó doktorandusz hallgatói munka áll. Ennek keretében a kutatáshoz kifejlesztett speciális számítógépes diskurzuselemző program felhasználásával az 1999-2006 közötti időszak magyar neveléstudományi diskurzusainak kvalitatív elemzésére került sor négy hazai reprezentatív pedagógiai folyóirat, az *Educatio*, az *Iskolakultúra*, a *Magyar Pedagógia* és az *Új Pedagógiai Szemle* szövegeinek alapján. Ennek keretében feltárásra kerültek 1. neveléstudomány és határtudományai kapcsolatának főbb sajátosságai, 2. az egyes folyóiratok szakirodalmi hivatkozásai alapján a különböző

szakmai csoportok egymás közötti kommunikációjának főbb jellemzői, 3. a magyar neveléstudományi diskurzusok fontosabb referenciaszemélyei.

Ennek a kutatási szakasznak a legfontosabb eredményei az alábbiakban összegezhetők:

A részkutatás célja: A 1996-2006 közötti neveléstudományos diskurzusok feltárása, elemzése a diskurzuselemzés, a tartalomelemzés és a tudományszociológia módszereinek összekapcsolásával

Eszköztára: Adatbázis-építés, szoftverfejlesztés (digitális szövegtörzs) a tudományos diskurzusok tartalomelemzésének támogatásához. Ennek részeként SPSS adatbázis építés (kommunikációs aktusok, szerzői + szövegváltozók), Digitális szövegtörzs összeállítása, tartalom- ill. diskurzuselemzésre szolgáló szoftver kialakítása és annak folyamatos fejlesztése

A részkutatás eredményei és azok felhasználási lehetőségei:

A) A szerzői népszerűség tudományszociológiai elemzésének továbbfejlesztése újabb adatforrások felkutatásával és feldolgozásával

B) A témaválasztás és a szerzők tudományszociológiai besorolása közötti összefüggések bemutatása

C) Rejtett tartalmak feltárása (szó- ill. fogalom előfordulási gyakoriság, fogalmi kapcsolatok vizsgálata)

D) A kommunikációs gyakorlatban érvényesülő tendenciák jellemzése (szerzői összetétel, témák, fórumok belső átalakulása, externális tényezők hatása a diskurzusokra stb.)
Referenciaszemélyek, referenciaművek elemzésének elmélyítése (pl. szerzői csoportok szerinti vagy műfajok szerinti tagolással)

E) Hálózat-elemzések (társszerzői kapcsolatok, hivatkozási hálók, egyéb intertextuális kapcsolatok)

F) Neveléstudományi vagy más tudományos paradigmák objektívációi (pl. hivatkozások, témaválasztás, fogalomhasználat)

G) Módszertani tapasztalatok adaptálása történeti, tudományközi és nemzetközi összehasonlító vizsgálatokhoz

II. A kutatási eredmények bemutatása és hasznosulása:

Az elmúlt évtizedek neveléstudományos fejlődésére irányuló átfogó elemzések eredményei hozzájárulnak a tudományterület átfogó fejlesztési stratégiájának megalapozásához. A módszertani eszköztár, elsősorban a kifejlesztett tartalomelemző program jól alkalmazható a magyar neveléstudomány további tudományszociológiai eszközökkel történő elemzésére; adaptálható a témával kapcsolatos más társadalomtudományos kutatásoknál is. Elkezdődött a fejlesztéshez szükséges anyagi forrásokhoz a finanszírozási lehetőségek feltárása.

A kutatás lehetséges hasznosításának részeként a 3. kutatási szakaszhoz kapcsolódó tartalomelemző program bemutatásra került különböző hazai és nemzetközi szakmai közösségek előtt (ONK 2007, MTA Pedagógiatörténeti Albizottság éves konferenciája 2007,

Egri nemzetközi neveléstörténeti szimpózium 2007, 2008, Önálló tanulmánykötet (2008/2009), továbbá a társtudományok (elsősorban a szociológia MSZT Kongresszusa 2007) tudományos rendezvényein.

III. A kutatási eredmények publikálása

A kutatás tudományos részeredményeinek publikálása annak kezdete óta folyamatosan történik hazai és nemzetközi konferenciák előadásai, konferenciakötetei, továbbá folyóiratcikkek, továbbá egy monográfia (Németh András 2005) és egy tanulmánykötet formájában (Biró-Pap 2007). A kutatás összegző eredményeit emellett két további nyomdai előkészítés alatt álló munka, egy magyar (Németh A.- Biró Zs. (szerk.): Németh A.-Biró Zs. (szerk.): *A magyar neveléstudomány diszciplináris fejlődése és kommunikációs gyakorlata a 20. század második felében*, Gondolat Kiadó, Budapest. 2009, továbbá egy német, illetve angol nyelvű tanulmánykötet (Hopfner J.-Németh, A- Szabolcs É. (szerk.): *Erziehungswissenschaft – Schule – Kindheit 1948-2008*. Lang Verlag foglalja majd össze.